

ההשלכות ההלכתיות של גניזת ארון הברית

א. השיטות העיקריות בשאלת מקום הארון

1. האם הארון גלה לבבל?

2. יאשיהו גזז את הארון

3. מיקום הארון הגנוז

ב. השמטת עשיית הארון בספר המצוות לרמב"ם

1. שיטת הרמב"ן

2. תשובות ה'מגילת אסתר' להשגות הרמב"ן

3. קושיות ה'מנחת חינוך' על ה'מגילת אסתר'

4. הארון יתגלה לעתיד לבוא

ג. מחלוקת הרמב"ם והראב"ד בקדושת מקום המקדש

1. שיטת הרמב"ם: הארון הגנוז מביא לקדושת מקום המקדש

2. שיטת הראב"ד

3. הסוד של הראב"ד

ד. סיכום ומסקנות

1. האם יש מצות עשה לדורות לבנות ארון?

2. האם קדושת בית המקדש תלויה בארון הברית?

לגניזת ארון הברית השלכות רוחניות והלכתיות רבות. במאמר זה לא נדון בהשלכות הרוחניות,¹ אלא בחלק מההשלכות ההלכתיות.² נעסוק בשאלות: 1. האם יש מצוות עשה לדורות לבנות ארון? 2. האם בית המקדש עומד בקדושתו? לפני שנתחיל לעיין בהשלכות ההלכתיות, נסקור בקצרה את השיטות העיקריות בשאלה האם הארון נגנז במקומו או במקום אחר, או נלקח לבבל.

א. השיטות העיקריות בשאלת מקום הארון

1. האם הארון גלה לבבל?

חז"ל נחלקו בשאלה האם הארון גלה לבבל או נגנז (יומא נג ע"ב ועוד). יש שכתבו שהשיטה שהארון גלה לבבל אינה חולקת על השיטה שהארון נגנז על ידי יאשיהו: להבנתם, בתקופה

1. בע"ה אדון בהן במאמר נפרד.

2. השלכות הלכתיות נוספות הן: 1. האם הימצאותו של הארון מעכבת את עבודת יום הכיפורים? 2. האם ראוי לחפש את הארון כיום באמצעים טכנולוגיים? בשאלות אלו לא נוכל לעסוק במסגרת מאמר זה. ניתן לקבל את המאמר המלא בדוא"ל: gemarabemunah@gmail.com

מאוחרת (לאחר גניזת הארון), הארון התגלה על ידי האויבים שהחריבו את בית המקדש, והם נטלוהו עמהם לבבל (שער יוסף לחיד"א הוריות יב ע"א; גבורת ארי יומא נג ע"ב).

אולם, בתיאורים בירמיה (נב, יז-כג) לא מצינו זכר לארון כאחד מהכלים שהבבלים בזזו מהמקדש. כמו כן, אמנם יש לנו עדויות שכלי המקדש הראשון הגיעו לבבל, ובלשאצר אף השתמש בהם (ראה דניאל ה, ב-ג), אולם אין לנו רמז על הימצאות הארון בין כלים אלו. כמו כן, יש לנו עדויות על כך שכלי המקדש הראשון הגיעו לפרס (אסתר א, ז לפי אסתר רבה ב, יא) ואף לרומי (אבות דרבי נתן פרק מא), אך שוב, אין לנו רמז על הארון. אם אכן הארון היה מגיע לבבל, פרס ורומי, סביר להניח שעקב חשיבות הארון וקדושתו, היינו מוצאים תעודות או אזכורים לכך.

2. יאשיהו גנז את הארון

כאמור, אמנם חלקו בשאלת גורלו של הארון, אך הגישה הקלאסית המוזכרת בתלמוד בבלי (יומא נב ע"ב ועוד), בירושלמי (שקלים פ"ו ה"א) ובתוספתא (סוטה יג ע"א) – היא שיאשיהו גנז את הארון. גישה זו אומצה על ידי רוב הראשונים כמו הרמב"ם (הל' בית הבחירה ד, א); הרלב"ג (ויקרא טז, ב); המאירי (יומא נב ע"ב) ועוד.

אמנם ישנה מסורת שהארון נגנז בתקופת ירמיהו (מדרש שכל טוב שמות ד, יז; שו"ת רדב"ז ח"ג סי' תמב), וישנו מקור מסופק שהארון נגנז על ידי ירמיהו עצמו בהר נבו (ספר חשמונאים ב' פרק ב א-ח). ישנן שתי אפשרויות ליישב את המסורות הסותרות. האפשרות הראשונה הייתה שירמיהו ויאשיהו גנזו את הארון יחדיו, אולם לא ברור אם ירמיהו היה נוכח בשנת ה'ח למלכותו של יאשיהו, שבה נגנז הארון, מאחר שהלך להשיב את עשרת השבטים (מגילה יד ע"א). ניתן לדון אם ירמיהו חזר בתוך שנה זו או לאחריה (תוס' ערכין יב ע"א).

האפשרות השנייה שהועלתה, הייתה שהיו שני ארונות (רבי יהודה בן לקיש בירושלמי שקלים פ"ו ה"א) ואם כן, אולי ארון אחד נגנז על ידי יאשיהו, והשני נגנז על ידי ירמיהו. אולם, קושיותיו החזקות של האברבנאל (שמואל א פרק ד), מותרות ספק גדול אם אכן היו שני ארונות. ואפילו אם אכן היו שני ארונות, ישנה סבירות גבוהה שאוחדו לארון אחד בתקופת שלמה המלך, לפני הכנסת הארון לקודש הקודשים. ולכן, נראה שהיה רק ארון אחד בבית המקדש שנגנז על ידי יאשיהו.

3. מיקום הארון הגנוז

כאשר שלמה המלך בנה את בית המקדש, הוא ידע שבית המקדש עתיד להחרב. ולכן בנה "מקום לארון", מחבוא תת קרקעי "למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות" מתחת להר הבית (רמב"ם הל' בית הבחירה ד, א). שלמה המלך העביר את סוד מיקום הפתח של מנהרת הסתרים המובילה למחבוא לקבוצה מצומצמת של אנשי סוד "ללויים המבינים" שהיו

צריכים להעביר את הסוד במסורת מדור לדור עד לשעת הצורך לגניזת הארון על ידי יאשיהו.

נראה שהארון נגנז במקומו, כלומר בקו אוירי מתחת לקודש הקודשים (רבי יהודה בן לקיש ביומא נד ע"א). ולמרות הדעה שהארון נגנז בדיר העצים (חכמים ורב נחמן ביומא שם), נראה ששם היה הפתח למנהרה שהובילה למחבוא שמתחת לקודש הקודשים (מעשי למלך על רמב"ם הל' בית הבחירה ד, א ועוד).³

ב. השמטת עשיית הארון בספר המצוות לרמב"ם

לאחר סקירת השיטות העיקריות בשאלת גניזת הארון, כעת נוכל להתחיל את הברור ההלכתי בגניזת הארון. נפתח בשאלה הראשונה: האם יש מצוות עשה לדורות לבנות ארון? התורה ציוותה במפורש על עשיית ארון: "ועשו ארון עצי שטים אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קמתו" (שמות כה, י). אולם הרמב"ם לא מנה את המצווה לעשות ארון בספר המצוות, ויש להבין מדוע.

אחד הכללים המרכזיים של שיטת הרמב"ם במניין המצוות, הוא הכלל הבא: "השרש השלישי. שאין ראוי למנות מצות שאין נוהגות לדורות". מצינו מצוות שהיו נוהגות רק בשעתן, כמו הציווי לקיים את מעמד הברכות והקללות בהר גריזים והר עיבל, וכמו הציווי לעשות את נחש הנחושת וכדומה. מצוות אלו לא נמנו בספר המצוות.

האם לשיטת הרמב"ם, מצוות עשיית הארון היא לשעתה או לדורות?

נראה שאת התשובה לשאלה זו נמצא בפסיקת הרמב"ם לגבי גניזת הארון: כאמור לעיל בגמרא ביומא מצינו מחלוקת בשאלה האם הארון גלה לבבל או נגנז. הרמב"ם בחיבורו אימץ את השיטה השנייה: "ובעת שבנה שלמה את הבית, וידע שסופו ליחרב, בנה בו מקום לגנוז בו הארון למטה, במטמוניות עמוקות ועקלקלות, ויאשיהו המלך צוה וגנוז במקום שבנה שלמה" (הל' בית הבחירה ד, א). לפי שיטת הרמב"ם, הארון לא גלה לבבל, אלא נגנז ע"י יאשיהו במקום מסתור בהר הבית. הלכך, מאחר שהארון עדיין קיים מתחת להר הבית (קדושתו בוקעת ועולה, ויש לכך השלכות הלכתיות, כפי שנראה בהמשך), לכן אין צורך לעשות ארון חדש. ממילא מובן מדוע הרמב"ם לא מנה את עשיית הארון במניין המצוות, כי הציווי בפרשת תרומה אינו נוהג לדורות, אלא רק לשעתו.

והנה, הרמב"ם לא מנה גם את עשיית כלי המקדש האחרים כמצווה עצמאית בספר המצוות, אלא כלל את עשיית הכלים במצוות עשיית בית המקדש (מ"ע כ, ובשורש יב לסהמ"צ).⁴ ואם כן, לכאורה לא נוכל להסיק דבר מכך שהרמב"ם לא מנה את הארון משום

3. כל האמור עד לכאן הוא תקציר של מאמר מקיף בנושא שניתן לקבלו בדוא"ל הנ"ל.

4. ויעוין עוד בתשובת הרדב"ז (ח"ה ללשונות הרמב"ם סי' א'תסו).

שנגנז, שהרי גם לא מנה את שאר כלי המקדש. ואולם, השמטת המצווה לעשות ארון אינה רק בספר המצוות, אלא גם בהלכות בית הבחירה ובהלכות כלי המקדש.

יש להוסיף ולחזק את שיטת הרמב"ם, שהארון במהותו שונה משאר הכלים, מכך שמצינו בחז"ל מקור מסוים לכך שהארון אינו נכלל בכלי המקדש הרגילים, אלא עומד בפני עצמו, כפי שנאמר בגמ' בברכות שהקב"ה אמר למשה לצוות את בצלאל "עשה לי משכן ארון וכלים" (ברכות נה ע"א),⁵ הרי לך שהזכירו את הארון בפני עצמו.⁶

1. שיטת הרמב"ן

הרמב"ן חולק על שיטת הרמב"ם מכמה היבטים:

ראשית, הרמב"ם כתב (במ"ע כ') שאין למנות את עשיית כלי המקדש כמצוה בפני עצמה, שהרי הם כלולים במצות עשיית בית המקדש. ובשורש י"ב כתב שאין למנות חלקי מצוה, והזכיר את נידונו כדוגמה לכך. לשיטת הרמב"ן (בהשגותיו לסהמ"צ עשה לג), כלי המקדש אינם כלולים במצות עשיית בית המקדש, אלא הם עומדים בפני עצמם, "ואינן מעכבות זו את זו, ומקריבין בבית אף על פי שאין בו כלים אלו". ולכן, יש למנות את עשיית הארון כמצוה בפני עצמה.⁷

5. וראה מדרש הגדול (שמות כה, ח): "ועשו לי מקדש - הרי זו מצות עשה לעשות בית לה...ועושוין בו שבעה כלים, מזבח וכבש לעלות בו וכיור וכנו לקדש ממנו ומזבח הקטורת ומנורה ושלחן. אבל הארון הרי הוא ללוחות ואינו מכלי המקדש". כנראה תוספת של בעל מדרש הגדול, כי מונה את הארון עם שאר הכלים (שם כה, י).

6. ניתן להביא ראיה מדברי הרמב"ם עצמו שלשיטתו הארון עומד בפני עצמו ואינו כלול בשאר כלי המקדש - בשו"ת הרמב"ם מופיעה השאלה הבאה: אם נכרים בזו ספרי קודש מבית כנסת ויהודי קנה אותם, האם עליו להחזיר את הספרים או את הכסף לבית הכנסת שממנו נבזזו הספרים? הרמב"ם מחלק אם הביזה נעשתה בפקודת המלכות או באופן פיראטי, במקרה הראשון בטל דין ההקדש של הספרים, אך במקרה השני עליו להחזירם. בהקשר למקרה הראשון, הרמב"ם מוסיף רעיון הקשור לענייננו: "אם זו הביזה נעשתה בפקודת סולטאן, הרי (קנהו) ובטל דין הקדש, ואפילו כלי המקדש אם נבזזו, בטלה קדושתם. אמרו ובאו בה פריצים וחללוה" (שו"ת הרמב"ם רט). אם כן, לשיטת הרמב"ם בטלה קדושתם של כלי המקדש לאחר ביזתם על ידי הנכרים בחורבן בית המקדש. אולם, לגבי הארון מצינו שהוא עמד בקדושתו גם כאשר נשבה על ידי הפלישתים כמסופר בספר שמואל א'. ואם כן, מצינו שלארון יש דין בפני עצמו.

7. אולם חשוב להדגיש שהרמב"ן עדיין מחלק בין הארון לשאר הכלים, וכך כותב בהמשך דבריו "והנה מכל מקום היא [=עשיית הארון - ג. ק.] מצוה מיוחדת בפני עצמה אינה הכשר מצוה אחרת כמנורה והמזבחות והשלחן". אך אין סתירה בדברי הרמב"ן, כשהשווה את הארון לשאר הכלים, כשאמר שכלי המקדש אינם חלק ממצוות עשיית בית המקדש ולכן כשם שראוי למנותם, כך ראוי למנות את הארון. שהרי יש חילוק בין הכשר מצוה לבין חלק המצוה: הכשר מצוה אינו חלק מן המצוה, אלא מכשירה את המצוה לעשותה כהלכתה, אך חלק מצוה הוא דבר מועט מן המצוה הכוללת שאינו עומד בפני עצמו.

ההשלכות ההלכתיות של גניזת ארון הברית

שנית, כשם שהרמב"ם מנה את משא הארון (מ"ע ל"ד), כך היה עליו למנות את עשיית הארון, שהרי שתי המצוות הללו קיימות לדורות. "וכמו שמנה הרב משא הארון, כן באמת תמנה עשייתו מצוה מכלל מצות עשה, לפי שהיותו מצוה קיימת לנו". ולכן, אם הרמב"ם לא מנה את עשיית הארון כי הוא נגזז, מדוע הוא מנה את משא הארון?

בנוסף, יכולה להיות מציאות שבה נצטרך לעשות ארון חדש, אם חלילה הארון יאבד או ישבר. ולכן, יש למנות את הארון כמצוה מיוחדת בפני עצמה (הרמב"ן שם).

2. תשובות המגילת אסתר' להשגות הרמב"ן

המגילת אסתר השיב על שיטת הרמב"ן שלפיה כלי המקדש אינם כלולים במצוות עשיית המקדש וכתב לבאר וליישב את שיטת הרמב"ם שכלל אותם במצוות עשיית המקדש: אדרבה כלי המקדש אינם מעכבים את העבודה בבית המקדש, שהרי מצינו שחלקי המצווה אינם מעכבים את החלקים האחרים, לדוגמא: במצוות ציצית ישנם שני חלקים, התכלת והלבן והם אינם מעכבים זה את זה (מנחות לח ע"א). ולכן אין למנות את עשיית כלי המקדש כמצווה נפרדת מעשיית בית המקדש, אלא הם חלק ממצות בניית בית המקדש. הלכך אין צורך למנות את הארון כמצווה בפני עצמה.

עוד כתב, שאמנם הרמב"ם מנה את נשיאת הארון במניין המצוות, אך אין להסיק מכאן שיש למנות את עשיית הארון. הרמב"ם דיבר על הארון שעשה משה שנגזז, אך לעתיד אותו ארון יתגלה, ואז נצטרך לשאתו, ולכן המצווה נוהגת לדורות. אם כן, הרמב"ם לא התכוון לנשיאת ארון חדש, שהרי לשיטתו אין צורך לעשות ארון חדש.

עוד כתב, שעשיית הארון אינה נוהגת לדורות, "לפי שלעולם לא נצטרך לעשות אחר כי אותו שעשה בצלאל קיים הוא לדורות ולא אבד מן העולם כי גזוז הוא גם בשובו אלינו לא יאבד לעולם, ואם כן, אין מציאות בעולם שנעשה ארון אחר" ולכן אין צורך למנות את עשיית הארון במניין המצוות.

3. קושיות המנחת חינוך' על המגילת אסתר'

ה'מנחת חינוך' (מצוה צה) מציין שבתחילת הלכות בית הבחירה, הרמב"ם פירט את צורות ודיני עשיית הכלים השונים: המזבח, המנורה, הכיור ועוד, אולם הארון אינו מוזכר כלל. המנחת חינוך' כותב מתחילה כעין הבנת המגילת אסתר, שלשיטת הרמב"ם אין צורך לעשות ארון חדש, כי הוא נגזז, ולכן הרמב"ם לא ראה צורך לפרט את דיני עשיית הארון כשם שפירט לגבי שאר הכלים.⁸ "אבל הארון תיכף כיון דנגזזו העדות ולא יתראו עוד עד ביאת הגואל במהרה בימינו אמן, ולא עשו מעולם ארון אחר, חוץ מה שעשה משה במדבר,

8. כעין זה כותב גם הערוך לנר' (סוכה נ ע"ב).

וכשיבא הגואל במהרה בימינו יתגלו הלוחות והארון, א"כ אין צריך לכתוב הדינים של הארון".

אולם, ה'מנחת חינוך' מקשה על ההבנה של ה'מגילת אסתר' ברמב"ם, שלעולם לא נצטרך לעשות ארון אחר: אמנם הארון היה מעשה אלוקים, אך מכל מקום התורה לא תסמוך דינים על מעשה ניסים. "ומכל מקום צ"ע כי ידוע שתוה"ק לא תסמוך המצות והדינים על ניסים, עיין במפרשי התורה ובראשם הרמב"ן,⁹ אם כן ודאי מצוה זו לדורות... וגם לעתיד לבא, אפשר אם ישבור הארון, ודאי מצוה לעשות ארון בשביל העדות... ובימי המלך המשיח, מהרה יגלה, אפשר להיות איזה קלקול בארון, אף שלא יהיה, מכל מקום צריכין אנחנו לידע". ה'מנחת חינוך' כותב שאמנם לגבי שמן המשחה ישנה הבטחה שכולו יהיה קיים לעתיד לבוא (הוריות יא ע"ב), אך לגבי הארון לא מצינו הבטחה כזאת. ולכן, הוא נשאר בקושי על הסבר ה'מגילת אסתר' ברמב"ם.¹⁰

4. הארון יתגלה לעתיד לבוא

הרמב"ן כתב (בהשגותיו לספר המצוות, שם): "והארון עם לוחות הברית קיים לנו לעולם... ועוד הוא עתיד ליגלות אמן במהרה בימינו יהיה במהרה".

וכך כתב גם 'ערוך השולחן העתיד' "ומשנגז הארון בימי יאשיהו כמו שיתבאר לא היה ארון בבהמ"ק כלל, וכל ימי בית שני לא היה ארון, ולעתיד יתגלה הארון הקדש כשיבא משיח צדקנו במהרה בימינו" (הל' בית המקדש ח, א).

ג. מחלוקת הרמב"ם והראב"ד בקדושת מקום המקדש

האם בית המקדש עומד בקדושתו גם היום? האם קדושת בית המקדש תלויה בארון הברית?

1. שיטת הרמב"ם: הארון הגנוז מביא לקדושת מקום המקדש

הרמב"ם כותב בכמה מקומות שבית המקדש עומד בקדושתו גם לאחר החורבן (הל' בית הבחירה ו, טז; ז, ז; ועוד). ר' יעקב עמדין (היעב"ץ) מנסה לברר את העומק בשיטת הרמב"ם שבית המקדש עומד בקדושתו גם לאחר החורבן. הרב עמדין מציין למה שכתב הרמב"ם (הל' בית הבחירה ד, א): "ובעת שבנה שלמה את הבית וידע שסופו ליחרב בנה בו מקום לגנוז בו הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות ויאשיהו המלך צוה וגנוז במקום שבנה שלמה וכו'". הרב עמדין מקשה: מדוע הרמב"ם האריך בסיפור גניזת הארון, והרי כל דבריו להלכה, ואילו כאן לכאורה אין נפקא מינה הלכתית?

התשובה של הרב עמדין היא מופלאה: "ולכן לבי אומר לי שצורך גדול יש לרבינו בדבר זה, לפי שיטתו שתפס לו לקמן בפ"ו מהלכות הללו שאנו עסוקין בהן, שקדושת הבית לא

9. ראה רמב"ן (במדבר יג, ב).

10. ראה עוד הר אפרים (הוריות ס' יד), שמקשה כעין קושיות המנחת חינוך.

בטלה, וראוי להקריב בו עתה, וכן הנכנס לשם חייב עליו כרת, שלא כדברי ראב"ד החולק שם. ונראה שאותן הדינים שהביא רבינו בהל' ביאת המקדש גם לזמן הזה שנאם, ולא משום הילכתא למשיחא לחוד, אלא משום דס"ל כדאמרן דקדושת הבית לא בטלה, ומשמע לי דסבר רבינו דהך מילתא דקדושת הבית לא בטלה אזלא כמאן דס"ל ארון במקומו נגזו, דאי למ"ד ארון גלה לבבל גם קדושת הבית בטלה ע"כ¹¹ (לחם שמים הל' בית הבחירה ד, א¹²). אם כן, הרב עמדין מלמדנו שהעומק של שיטת הרמב"ם שקדושת המקדש לא בטלה בחורבן ובגלות, הוא מאחר שהארון נגזו מתחת להר הבית. ולכן גם בחורבן הבית, קדושת הארון מאפשרת למקום המקדש לעמוד בקדושתו.

חשוב לציין ששיטת היעב"ץ יחידאית ומחודשת וצריך עיון אם יש לה בסיס ממשי בדברי הרמב"ם.¹³

2. שיטת הראב"ד

הראב"ד בהשגותיו¹⁴ חולק לחלוטין על הקביעה שמקום המקדש עומד בקדושתו גם בחורבן. הוא כותב על דברי הרמב"ם: "סברת עצמו היא זו ולא ידעתי מאין לו", ואף מביא ראיות לכך שאין קדושה במקום המקדש לאחר החורבן.¹⁵ אמנם ההלכה לא נפסקה כמו הראב"ד, אלא רוב הראשונים והאחרונים פוסקים כשיטת הרמב"ם, שירושלים והמקדש עומדים בקדושתם,¹⁶ ועדיין צריך להבין את שיטת הראב"ד.

בהמשך דבריו כתב הראב"ד שאפילו לשיטה שקדושה שניה קדשה לשעתה ולעתיד לבוא, הרי שמדובר בשאר ארץ ישראל אך לא בירושלים והמקדש: "לפי שהיה יודע עזרא שהמקדש וירושלים עתידים להשתנות ולהתקדש קידוש אחר עולמי בכבוד ה' לעולם כך נגלה לי מסוד ה' ליראיו לפיכך הנכנס עתה שם אין בו כרת".

-
11. וראה חת"ס (חידושי חולין ז, א) שהביא דבריו וביארם.
 12. וראה כעין זה, בשלטי גבורים לרבי אברהם הרופא: "ושעשה [=שלמה המלך] מערה תחת הארץ ההולכת מדיר העצים עד תחת אבן שתיה שהיתה בקדש הקדשים, שהוא המקום אשר היה כהן גדול מקטיר עליו קטורת ביום הכיפורים לפני ה'. והקדושה היתה בוקעת ועולה מבין שני הכרובים שהיו בבית התחתון שבנה שלמה, אל מקום מצבת אבן שתיה שבמקדש השני" (פרק יד).
 13. שהרי לכאורה הרמב"ם נתן טעם אחר לשיטתו שקדושת בית המקדש לא בטלה: "לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה, והרי הוא אומר והשמותי את מקדשיכם ואמרו חכמים אע"פ ששמומין בקדושתן הן עומדים" (שם הלכה טז).
 14. הל' בית הבחירה (ו, יד).
 15. לדוגמה, נאמר במשנה לגבי דמי מעשר שני אם קנה בהם פירות, יש לאכלם בירושלים "ואם אין מקדש - ירקבו" (מעשר שני א, ה). וכן אי אפשר לאכול מעשר שני בירושלים במקרה של "דנפול מחיצות", כלומר שנפלה חומת ירושלים (רש"י ב"מ נג ע"ב). ואם כן, אנו רואים שכאשר ירושלים והמקדש נחרבו, בטלה הקדושה.
 16. ראה שו"ת משפט כהן סי' צו.

יש לברר את כוונת הראב"ד: מדוע עזרא לא קידש את ירושלים והמקדש לעתיד לבוא? מה הכוונה שהמקדש וירושלים עתידיים להשתנות ולהתקדש בקידוש אחר עולמי? מה כוונת הראב"ד שאמר שכך נגלה לו מסוד ה' ליראיו?

3. הסוד של הראב"ד

בספרו 'הר הבית',¹⁷ הרב גורן דן בשיטת הראב"ד, ושם מבאר את כוונתו בדרך מופלאה. הרב גורן מפנה לנבואת ירמיהו על ארון הברית לעתיד לבוא: "וְהָיָה כִּי תָרְבוּ וּפְרִיתֶם בְּאָרֶץ בְּיָמִים הַהֵמָּה נְאֻם ה' לֹא יֵאמְרוּ עוֹד אֲרוֹן בְּרִית ה' וְלֹא יַעֲלֶה עַל לֵב וְלֹא יִזְכְּרוּ בּוֹ וְלֹא יִפְקְדוּ וְלֹא יַעֲשֶׂה עוֹד. בְּעֵת הַהִיא יִקְרְאוּ לִירוּשָׁלַם כְּסֵא ה' וְנִקְווּ אֵלָיָה כָּל הַגּוֹיִם לְשֵׁם ה' לִירוּשָׁלַם וְלֹא יִלְכוּ עוֹד אַחֲרֵי שְׁרֹת לְבָב הָרָע" (ירמיהו ג, טז-יז). יש לברר מה פשר השינוי במעמד ארון הברית לעתיד לבוא?

הרב גורן מסביר שבבית המקדש השני (כשהיה קיים), למרות שהארון נגזז, קדושת הארון היתה "בוקעת ועולה" והשפיעה על קדושת המקדש. אולם, לעתיד לבוא כאשר בית המקדש השלישי ייבנה, כבר לא יהיה צורך לקדושת הארון כדי לגרום לקדושת בית המקדש. ולכן, בנבואת ירמיהו נאמר: "לֹא יֵאמְרוּ עוֹד אֲרוֹן בְּרִית ה'". קדושת הארון תתרחב לכל המקדש וירושלים, והם יהיו קדושים בקדושה עצמית, במעמד של קודש הקודשים.¹⁸ הרב גורן ממשיך ומסביר: "קדושה זו לא תהיה מכח ארון הברית, שגנוז למטה במחילות מתחת לקדש הקדשים, אלא מכח קדושה עליונה עצמית של ירושלים, בהיותה כסא ה'. ונמצא כל בית המקדש על ידי קדושה עילאית מיוחדת, מכח היות ירושלים כולה כסא ה', ולא מכח ארון הברית, כמו שהיה בבית הראשון והשני".¹⁹

אם כן, נראה שזהו הסוד של הראב"ד שכתב שנתגלה לו "מסוד ה' ליראיו". הראב"ד התכוון לנבואה זו של ירמיהו שמדברת על השינוי במעמד הארון ביחס למקדש וירושלים שיהיו קדושים בקדושה עצמית. ולכן הראב"ד כתב שעזרא לא קידש אותם, "לפי שהיה יודע עזרא שהמקדש וירושלים עתידיים להשתנות ולהתקדש קידוש אחר עולמי בכבוד ה' לעולם".

17. מהד' תשע"א, פרק ב עמ' 54-65.

18. ראה רש"י ירמיהו שם שכותב "כי כל כניסתכם תהא קדושה ואשכון בה כאלו הוא ארון", אם כן עתידה קדושת הארון להתרחב. האברבנאל אף הוא הלך בכיוון זה וכתב "לפי שהקדושה לא תהיה לבד במקום הארון כי אם בירושלים כולה".

19. שם עמ' 64.

ד. סיכום ומסקנות

1. האם יש מצות עשה לדורות לבנות ארון?

לשיטת הרמב"ם, מאחר שהארון נגנז ולא גלה לבבל, אין צורך מעשי לעשות ארון חדש ולכן אין למנות את עשיית הארון במניין המצוות, כי הצייווי בפרשת תרומה לעשות ארון אינו נוהג לדורות, אלא רק לשעתו.

אולם, לשיטת הרמב"ן, יכולה להיות מציאות שבה נצטרך לעשות ארון חדש, אם חלילה הארון יאבד או ישבר. ולכן יש למנות את עשיית הארון כמצווה מיוחדת בפני עצמה.

נקודת המחלוקת בין הרמב"ם לרמב"ן, היא בין היתר בשאלה: האם גניזת הארון משמעותה שיש 'תעודת ביטוח' לתקינות הארון במקום מסתורו? הרמב"ן סבור שהעובדה שהארון נגנז, אינה מבטיחה שהארון אינו יכול להיאבד או להישבר בצוק העיתים. ולכן, יש למנותו במניין המצוות. וכך הסביר גם ה'מנחת חינוך' שאין לסמוך על ניסים, ובאמת לא מצינו הבטחה כזאת שאותו הארון יהיה קיים לעתיד לבוא. אולם, הרמב"ם (ע"פ המגילת אסתר) סבור שעצם העובדה ששלמה המלך הכין מקום מיוחד לגניזת הארון, מלמד שהוא בוודאי חשב בחכמתו גם על דרכים להגנת הארון במהלך הדורות. וכמו כן, אין שום סיבה לחשוש שהארון יאבד גם בעתיד. ולכן, אין למנותו במניין המצוות.

2. האם קדושת בית המקדש תלויה בארון הברית?

ברובד הפשוט, הרמב"ם והראב"ד נחלקו בשאלת קדושת המקדש בזמן הזה, לפי שיטת הרמב"ם המקדש עומד בקדושתו, ואילו לפי הראב"ד הקדושה בטלה. אך נראה שנקודת המחלוקת עמוקה אף יותר – האם קדושת הארון משפיעה על קדושת המקדש?

הרמב"ם האריך בסיפור גניזת הארון בהלכות בית הבחירה, כדי ללמדנו על המעמד המיוחד של הארון גם בתקופת החורבן. מאחר שהארון נגנז במקומו במסתור מתחת לקודש הקודשים, קדושת הארון בוקעת ועולה בקו אווירי וגורמת לכך שמקום המקדש עומד בקדושתו גם בזמן החורבן (לחם שמים ושלטי הגבורים).

אולם, לפי שיטת הראב"ד, בית המקדש עומד בקדושתו רק בהיותו בנוי, אך לאחר החורבן בטלה קדושתו. ומאחר שהארון נגנז, אין בכח קדושת הארון לגרום לכך שכל מקום המקדש יעמוד בקדושתו בחורבן. לפי שיטתו, כוחו של הארון יפה, רק כאשר בית המקדש בנוי ועומד. אולם, כאשר בית המקדש השלישי ייבנה, לא יצטרכו את הארון כדי שקדושת הארון תשפיע על כל מרחב בית המקדש. לעתיד לבוא יתחולל שינוי במעמד הארון, והוא יחדל מלהיות המקור הבלעדי לקדושת בית המקדש, אלא ירושלים כולה תתקדש בקדושה עצמית (הרב גורן).

